

Лекція № 2.2

**Розвиток
української
політичної думки
за часів Київської
Русі**

План

1. Суспільно-політичні і правові ідеї у "Слові про Закон і Благодать".

2. Суспільно-політична програма Володимира Мономаха.

3. Суспільні і політико-правові погляди Данила Заточника.

був написаний в XI столітті київським митрополитом Іларіоном

Іларіон відкидав як ствердження про існування того або іншого обраного Богом народу, так і ідеї католицької і візантійської церков про необхідність «вселенської імперії церкви»

за допомогою символічного тлумачення Ветхого завіту побудував богословсько-історичну концепцію, яка обґрунтовувала включення «руської землі» до загальносвітового процесу перемоги божого «світла» (тобто Христа, названого «благодаттю» та «істиною») над темрявою язичництва. «Слово про Закон і Благодать» було першим русько-українським суспільно-політичним трактатом.

1. Суспільно-політичні і правові ідеї у "Слові про Закон і Благодать".

Початок твору...

в'яснення взаємодії Закону та Істини

закон розглядався як провідник чужої волі: Бога і Пана (у данову випадку володаря)

Істина зв'язана з досягненням християнином високого морального статусу, який зв'язаний з оволодінням Новозавітного вчення і втіленням його вимог безпосередньо у свою поведінку і діяльність

Той, хто живе відповідно до постулатів Нового Завіту, не потребує регулятивної дії законів, бо внутрішня моральна досконалість дозволяє йому вільно реалізовувати свою волю.

...Закон покликаний визначати зовнішні вчинки людей на тому ступені їх розвитку, коли вони ще не досягли вдосконаленості, він дається їм тільки «для приготування Благодаті та Істини».

Саме завдяки підзаконному стану людство здатне уникнути взаємного знищення, тому що спочатку відмивається законом, а потім стає здатним вмістити «молоко Благодаті»

Закон та Істина не суперечать один одному – навпаки, вони показані у взаємодії, причому у заданій послідовності. Законопослушна і моральна поведінка людини у суспільстві зв'язана у Іларіона з оволодінням Істиною і досягненням в силу цього Благодаті як ідеалу християнина

НА ДУМКУ
ІЛАРІОНА...

ідея

"Слово про Закон і Благодать"

ідея

рівноправ'я всіх народів, які живуть на Землі, підкреслюючи, що час вибору одного народу пройшов

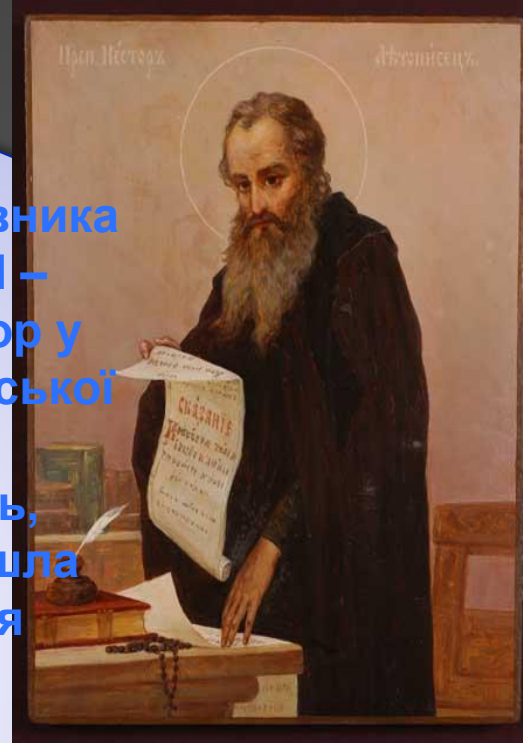

міжнародне значення Руської держави як рівноправної серед інших західних і східних країн

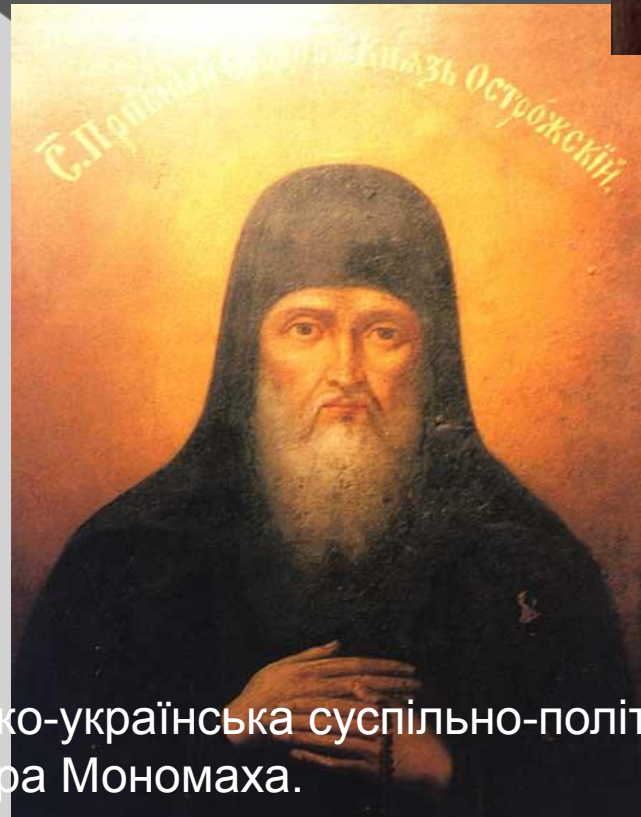
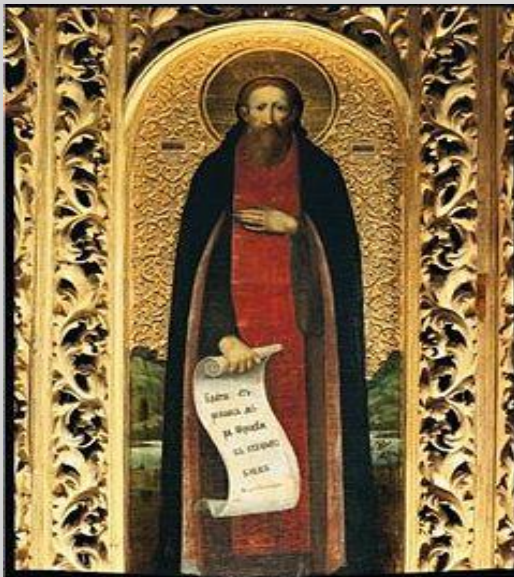
Бог не робить різниці між елліном, іудеєм і будь-яким народом, бо його вчення однаково рівно розповсюджується на всіх без винятку людей незалежно від раси, статі, віку і соціального стану. Іларіон засуджує зазіхання Візантії на гегемонію у всьому християнському світі.

Джерело верховної влади він вбачає у Божій волі, тому сам великий князь сприймається як «причасник Божого царства», який зобов'язаний перед Богом відповідати «за труд пастиви людей його» забезпечувати мир і хороше управління.

Ідеї «Слова про Закон і Благодать» розвиваються у творчості іншого представника вітчизняної культури XI ст. – Нестора (XI – початок XII ст.). Так само як Іларіон, Нестор у «Повісті минутих літ», звертаючись до руської історії, перш за все прагне ввести її у всесвітньо-історичний контекст. Повість, відповідаючи на запитання «звідки є і пішла земля руська», починається з описання всесвітнього потопу і вавилонського стовпотворіння, які поклали початок, посилаючись на християнську доктрину, історії всіх народів. Характерно, що тут руський народ розглядається як частина єдиної спільності слов'ян. Основною у літописі стає ідея величності, єдності і незалежності Русі. Зміцнення політичної влади київського князя і об'єднання навколо Києва всіх князівств – запорука припинення міжусобних війн та розрушень держави.

Відомості про історію держави, про владу та інші суспільно-політичні та правові ідеї містяться також у творах Феодосія Печерського та Климента Смолятича, де можна помітити ідею Іларіона про те, що законслухняна і моральна поведінка людини у суспільстві є необхідною умовою для досягнення Істини і Благодаті як ідеалу християнина.

Подальшого розвитку русько-українська суспільно-політична думка знає у працях Володимира Мономаха.

2. Суспільно-політична програма Володимира Мономаха

У 1113 р. піч час великого Київського повстання на київський престол був запрошений син великого князя Всеволода і внук Ярослава Мудрого Володимир Мономах (1053– 1125), який фактично брав участь в управлінні державою ще за свого батька Всеволода, а потім мав великий вплив на державні справи при великому князі Святополку, а також прославився військовими походами і перемогами над половцями.

Сім'я князя Ярослава Мудрого

Твори Мономаха

які містять політичну програму:

«Повчання гям»,

«Послання Олегу Чернігівському»

«Уривок» (автобіографія)

*Князь Владимир Мономах -
снователь славянского государства, сын князя Всеволода -*

**взаємовідносини
церкви і держави**

**принципи
правосуддя
в країні**

**обсяг
повноважень
великого
князя**

**Проблеми, порушені в
творах В.Мономаха**

**Заборона
чинити
беззаконня**

Політичний зміст поглядів В. Мономаха

- **провідне місце займає проблема організації і здійснення верховної влади**

Мономах радить майбутнім великим князям всі справи вирішувати спільно з Радою дружини, не допускати у країні «беззаконня», неправди», правосуддя вершити «за правдою»

- **Судні функції Мономах пропонував здійснювати князю самому**

Не допускати порушення заїв і проявляючи милосердя до найбільш беззахисних верств населення них смердів, убогих вдівців, сиріт тощо)

неприйняття смертної кари

«Ні права, ні крива вбивайте і не повелівайте вбити його». Навіть якщо за тяжкістю своїх її хто і буде достойний смерті, все одно «не погубляйте ні которая же тьяни»

розглядався у «Повчанні» не тільки як щип законодавства, але і як основа міжкнязівських відносин.

Заклик не «мстити»

проблема відповідальності великого князя перед підданими

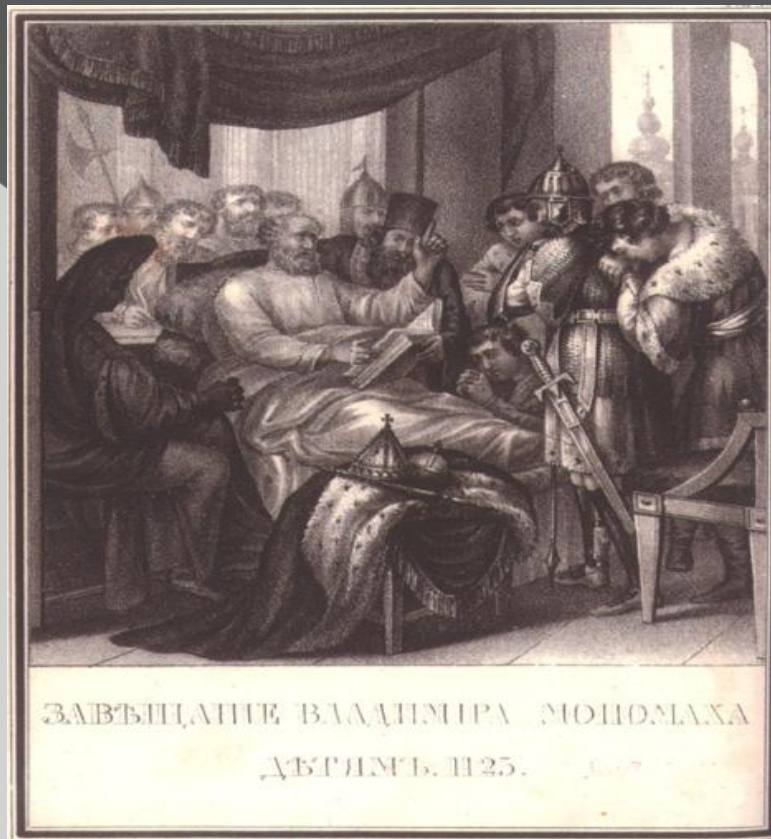
Про неї він говорить при пенні питання про управління країною, організацію правосуддя і не-щість військових дій. У всіх спірних випадках він радить віддавати пеу миру, тому що не бачить причин для братовбивчих війн, оскільки народам уготоване місце на Землі, а правителям слід направляти зусилля на пошуки шляхів досягнення миру.

Всі суперечки можна вирішувати
«добром»

взаємовідносини світської і духовної
влади

Мономах відводить церкві почесне, але підпорядковане місце. Він «поважав чернечий і попівський чин», але все-таки віддавав перевагу мирським людям, які «малими добрими справами» намагаються допомогти своїй країні і народу, перед монахами, які терплять «самотність, чернецтво і голод» у пошуках особистого порятунку.

➔ ...у тому випадку, коли незадовільні князі напишуть «грамоту» зі своїми вимогами. З тими, хто чекає війни («мужами крові»), достойним князям не по дорозі, тому, що помста не повинна бути визначальним мотивом у політиці.

ЗАВЪЩАНІЕ ВЛАДИМИРА МОНОМАХА
ДВРЯНЪ. № 25.

Після смерті Мономаха (1125) і його сина Мстислава (1132) почався процес феодальної роздробленості, з яким суспільна думка ще довго не могла змиритися. Виховані на кращих традиціях дрезньоруської думки, ідеалом якої було збереження єдності руської землі, мислителі намагались запобігти або хоч би сповільнити розпад єдиної Руської держави на окремі княжі держави.

Основні характеристики феодального ладу

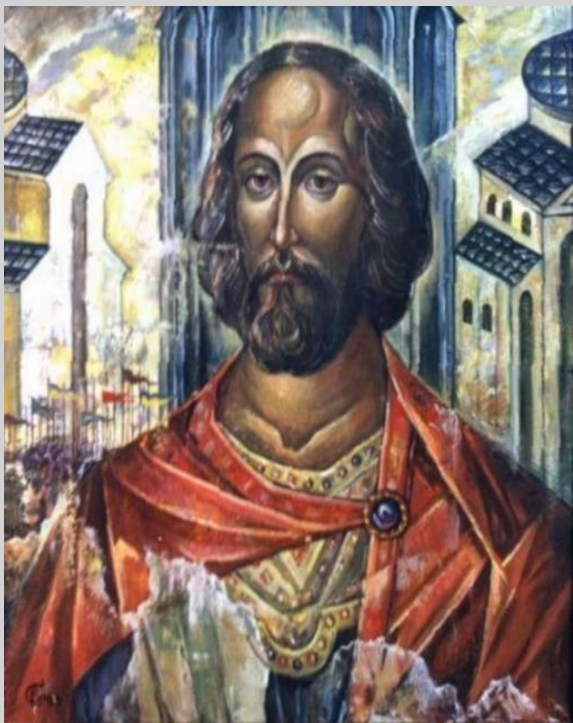
Головні економічні риси феодального ладу

- натуральне господарство (все необхідне для життя виготовляється у помісті торгівля розвинена слабо);
- Земля-головне джерело багатства

Головні соціальні риси феодального ладу

- Великі князі й удільні князі були однаково відомого походження;
- Війну не вважали абсолютним правопорушенням;
- Для захисту своєї землі всі землевласники мали дружину-озброєних, підготованих воїнів.

На велику увагу заслуговує і суспільно-політична діяльність **Данила Галицького** у накопиченні традицій утвердження української державності

Найсерйознішою зовнішньополітичною проблемою князя Данила були монголо-татари. Уже 1241 р. вони пройшли Галичиною та Волиню, хоч і не завдали тут таких нищівних руйнувань, як у інших руських князівствах. Усе подальше життя Данила Галицького було присвячене об'єднанню Русі та звільненню її від монголо-татарсько-го ярма. Для цього, зокрема, він уклав союз із володимиро-суздальським князем Андрієм Ярославичем. Коли ж монголи вигнали Андрія з Русі, Данило вирішив спертися на папський престол і 1253 р. прийняв від Інокентія IV корону, сподіваючись на обіцяний папою хрестовий похід проти монголів, але, переконавшись у марності цих надій, розірвав стосунки з папою. Данило першим з-поміж давньоруських князів у 1252-1258 рр. неодноразово перемагав монгольського воєначальника Куремсу. Але 1258 р. перед лицем величезного ординського війська на чолі з Бурундаєм Данило вимушено підкоряється та наказує зруйнувати укріплення майже всіх міст Галицько-Волинського князівства...

Галицько-Волинський літопис, який досить детально висвітлює життя та діяльність Данила Галицького, містить декілька епізодів, пов'язаних з нашим краєм і його тодішньою столицею - Бакотою. Перша згадка в літописі про Бакоту датується 1240 роком. А пов'язана вона з противником Данила Романовича - галицьким боярином, поповим онуком Доброславом Суддичем, який тоді "укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління".

Внутрішня і зовнішня політика Данила Романовича

Внутрішня політика

- ✓ Укріпив владу, зломив опір бояр;
- ✓ Приділяв увагу будівництву міст;
- ✓ Запрошував ремісників та купців з інших країн для розвитку ремесла та торгівлі;
- ✓ Формував воєнні підрозділи.

Зовнішня політика

- ✓ Намагався захистити державу від монголо-татарів;
- ✓ Установив дружні відносини з Угорщиною;
- ✓ Закликав західні держави допомогти у боротьбі з монголо-татарами (але без результатів).

Традиції русько-української суспільної і політичної думки домонгольського періоду знайшли своє вираження у творі, приписаному Данилу Заточнику, який з'явився у період феодальної роздробленості. Очевидно, в кінці XII або на початку XIII століття, коли центри русько-українського суспільно-політичного життя перемістились із Східної Русі у Північно-Східну. Слух про завойовні походи монгольської держави вже розповсюдився по руських землях, і страх перед цими подіями відображений Данилом словами: «Не дай же, Господи, у полон землі нашої мовою, яка не знає Бога».

3. Суспільні і політико-правові погляди Данила Заточника.

Данило належав до привілейованих кіл, але його особиста доля складалася невдало, і йому прийшлося відчути на собі немилість правителя:

Він згадує про втрату свого майна: «...Не ста обиліє побреде дома мого» – і зникла можливість ставити трапезу перед друзями: «зане не поставлях перед ними трапезу з многоразличні ми брашні»

говорить про бідність, яка посіла його, як про подію, яка розрушила його минуле положення: «.... Розсипався живот мій, яко же Хананейских цар Брест, і покри мя ніщета, яко Чернов море Фараона»

Цілком ймовірно, що Данило здійснив якісь вчинки і пізнав сувору княжу немилість, зв'язану із зміною стану положення, тому що залишився він у великій нужді, печалі і «під рабським ярмом», а можливо, навіть і при обмеженій волі

Зміна станового положення дозволила йому глибше зрозуміти сучасну соціально-політичну дійсність, сплітаючи особисту долю з долею своєї землі.

Політичні ідеї твору:

стрижнем служить образ великого князя

Він явно ідеалізований у традиціях, розроблених у русько-українській суспільно-політичній літературі.

Князь красивий, милостивий. Управління князя міцне і справедливе. Князь виступає як верховний глава всім своїм людям; якщо його влада організована погано і у державі відсутній порядок та управління, а, навпроти, існує «безнарядіє», – у цьому випадку і сильна держава може загинути, тогу важливе не тільки верховенство князя, але і добре організоване управління.

думка про необхідність князю мати при собі «думців» і опиратися на їх Раду (Думу)

Радники повинні бути розумні і справедливі і завжди діяти відповідно до закону, а князю необхідно їх витрати. Не обов'язково залучати тільки старих і досвідчених, бо справа не віці і досвіді, а у розумі. Сам автор «юн возрастом» має, але зате володіє старим смыслом»

Ці положення зі всією очевидністю показують, що зокрема влади у Данила близька до ідеалу Мономаха: великий князь вирішує справи з мудрими радниками, і такий порядок укріплює «гради і ліки» та «держави».

Нарештешелъхуоивгланчъ . граднѣи
крѣпнѣи и люди и сѣди
и аки . Замѣжю
похѣсѣю
даннѣ
ромѣнѣ
онѣдѣ
бл
ше .

Князь повинен мати добре військо

тому що його «багатство у множині хоробрих і мудрих людей». Не златом та сріблом повинен похвалитися, «а множинністю воїнів». Управління військом слід доручати мудрому воєначальнику, бо «мудрих поки сильні, а безумних хоробрі, але не мудрі, і на к буває перемога».

але ця гроза не репетція самовладдя, а, навпроти, ознака дієздатності і надійності для підданих, оскільки саме їх «царська гроза» загороджує «яко оградом твердим».

необхідність «царської грози»

Боярське самоуправство осуджується

Ці слова явно свідчать про засудження Данилом політики феодальної роздробленості і бажання бачити свою державу сильною, єдиною, котра управляється мудрим і сміливим князем, який опирається на Раду «думців», таким, що є захисником своїх підданих. Причому його цікавить тільки охорона і захист своєї землі, а не завойовні походи, які часто кінчаються загибеллю.

Воно беззаконне, несправедливе, породжує у державі безпорядок. Боярин і князь протиставляються один одному з явною перевагою останнього. Боярське засилля веде до прямої шкоди: «Конь тучен яко враг смислить на князя зле», а «боярин багатий і сильний, і він на князя свого мислить все зле».

Підтримка Данилом сильної великокнязівської влади

передбачала обмеження повноважень місцевих феодалів, що відповідало головній меті того часу – об'єднанню всіх руських земель під владою великого князя.

ВИСНОВКИ

Як бачимо період XI– XIV ст. для Київської Русі був надзвичайним періодом, періодом, коли зміцнювалася державність, вироблялися певні форми державного правління і велася боротьба за єдність «земель руських».

Активне суспільно-політичне життя сприяло розвитку суспільного і політико-правового мислення. Про це яскраво свідчать праці того часу.

Перший русько-український трактат «Слово про Закон і Благодать» (XI ст.), написаний Іларіоном, висвітлює взаємодію Закону та Істини. «Слово про Закон і Благодать» стверджує ідею рівноправ'я всіх народів, що живуть на Землі. Не існує «обраного» Богом народу. Крім цього, Іларіон прагне показати і міжнародне значення Руської держави як рівноправної серед інших держав світу.

Подальшого розвитку русько-українська суспільно-політична думка набула у працях Володимира Мономаха. Його суспільно-політична програма («Повчання дітям», «Послання Олегу Чернігівському», «Уривок») порушує велике коло проблем: від повноважень великого князя, взаємовідносин церкви і держави до принципів правосуддя у країні. Він ніби продовжує справу розпочату Іларіоном.

Проблеми, які вже стали традиційними для русько-української суспільно-політичної думки, досліджуються у творі, приписаному Данилу Заточнику «Молінні».

Данило Заточник виражає в ньому тенденції, спрямовані на зміцнення великокнязівської влади, здатної здолати внутрішні розлади і підготувати країну до оборони від завойовників. Він підтримує сильну великокнязівську владу, яка обмежувала повноваження місцевих феодалів, що відповідало головній меті того часу - об'єднанню всіх руських земель під владою великого князя. Як бачимо, основне питання, яке цікавило мислителів Київської Русі, полягало у **вирішенні основного завдання – зміцнення держави.**